

II. FAKTAI IR APMĀSTYMAI

Klaus Fuchs

Kauno Vytauto Didžiojo universitetas

Daukanto 28, 3000 Kaunas, Lietuva

Tel.: (8-37) 32 31 83

E-mail: k.fuchs@pmdi.vdu.lt

PUTINO VALDOMA RUSIJA ŽURNALO DER SPIEGEL PUBLICISTIKOJE

Darbe nagrinėjamas vieno iš įtakingiausių Vokietijos savaitinių žurnalų DER SPIEGEL pateikiamas Rusijos kaip užsienio politikos objekto ir kaip Putino eros pradžios visuomenės įvaizdis. Tai žurnale „Respectus Philologicus“ Nr. 3 (8) / 2003 spausdinto darbo tęsinys. Pateikiama kiekybinė ir kokybinė DER SPIEGEL žurnale randamų svarbiausių temų, susijusių su Rusija, analizė. Jos tikslas – parodyti, kaip vienas įtakingiausių Vokietijos žurnalų atspindi Vokietijos viešosios nuomonės mintis ir stereotipus apie Rusiją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Rusija, politika ir visuomenė, įvaizdis Vokietijos žiniasklaidoje, kultūriniai skirtumai ir ribos.*

Kartą per savaitę Hamburg'e leidžiama iliustruotą informacinį žurnalą DER SPIEGEL galima drąsiai vadinti vienu iš reikšmingiausių Vokietijos spaudos atstovų. Tai svarbiausias kairiųjų liberalų politinės pakraipos spaudos leidinys, kuris 2001-ųjų metų I-ajame pusmetyje Vokietijoje buvo gausiausiai cituojamas¹. Žurnalas DER SPIEGEL daro didelę įtaką Vokietijos viešajai nuomonei bei teikia galimybę pasirinkti šalies vidaus ar užsienio politikas, siekiančius kuo didesnio šalies gyventojų dėmesio. Žurnalas garsėja savo kritine publicistika visų politinių grupuočių atžvilgiu. Jo leidybinę grupę, be kita ko, sudaro 10 specialiųjų redakcijų², 9 redakcijos atstovybės reikšmingesniuose Vokietijos miestuose ir 23 atstovybės užsienyje. Referavimui Vokietijoje populiarios publicistikos apie Rusiją tematika žurnalas buvo pasirinktas dėl jo reikšmės, jame skiriamo didelio dėmesio Rytų Europos reikalams bei savaitinio periodiškumo, palengvinančio tendencijų

stebėjimą. Šiame tyrime Rytų Europa suprantama kaip Lenkija, Baltijos šalys, Baltarusija, Ukraina bei visa Rusija. Svarbus šio darbo tikslas – pateikti vokiškosios spaudos nuomones Rusijos atžvilgiu, kurios kartojasi, neretai sutampa, ir iš to ryškėja kultūriniai neatitikimai. Trumpiau tariant, remiantis Vokietijos spauda bus bandoma nustatyti Rytų Europą nuo Vakarų pasaulio skiriančią barjerą bei svarbiausius jo pagrindą sudarančios rusiškosios visuomenės bruožus. Europon gali taikyti tik tai, kas pripažįstama daugumos. Kitas darbo tikslas yra atskleisti, kokios temos apie Rusiją pateikiamos kaip aktualijos vokiškajam skaitytojui, o jas aptariant bus ieškoma besikartojančių motyvų ir stereotipų. Žurnalui dirba dvi Maskvoje ir Varšuvoje įsikūrusios redakcijos atstovybės; jose dirba trys nuolatiniai darbuotojai, renkantys informaciją teritorijose, kurių bendras gyventojų skaičius yra 215,43 mln. gyventojų (Rusija – 146,38; Ukraina – 51,22; Baltarusija –

¹ Cituotas 579 kartus 16-oje žiniasklaidos šaltinių (palyginimui kitų žiniasklaidos priemonių citatų rodikliai: laikraštis BILD – 428, ZDF televizija – 246, F.A.Z. – 232 citatos). Šaltinis: „Medien Tenor“, 2001 m. sausio 1 d. – birž. 30d., cit. žurnale DER SPIEGEL, nr. 30/01, 2001 m. liepos 23 d. žurnalo tiražas – apie 1 mln. egz.

² Atskiros redakcijos informaciją renka temomis: Vokietijos politika, Vokietija, ekonomika, užsienis, mokslas ir technika, kultūra, visuomenė, sportas, specialieji pranešimai, personalijos.

10,11; Lietuva – 3,69; Latvija – 2,52; Estija – 1,51 mln. gyventojų³). Ji ir formuoja bendrą skaitytojų orientaciją apie Rytų Europos šalis. Žurnalistai neišvengia pasikartojančių motyvų bei stereotipų, kadangi šių šalių gyventojai ir sudaro bendrais bruožais nusakomos visuomenės pagrindus, ir susidariusią nuomonę apie ją skaitytojas papildo tam tikromis informacijomis. Ši sąsaja tarp klišių ir tikrovę atitinkančių faktų sąlygoja pateikiamos informacijos pobūdį: ji skaitytojo nestebina ir nėra jam netikėta. Suteikus, kad skaitytojui pateikiama informacija atitinka jo pasaulėžiūrą, galima priėti išvados, kad šio populiarus žurnalo publicistiniai straipsniai pasiekia skaitytojus, turinčius jau susiformavusią nuomonę apie Rusiją. Visuomenės apčiuobtos pozicijas formuoja skaitytojų dauguma, pritarlama publicistinio straipsnio minčiai.

Vardijant temas ir stereotipus yra tikslinga pateikti jų statistinius duomenis. Tyrimui autorius nuožiūra buvo pasirinkti 26 žurnalo *DER SPIEGEL* numeriai (50% visų per metus išleisti), pasirodę 2001 m. sausio 1 d. – spalio 15 d. laikotarpiu. Juos galima rasti Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Juose spausdinti pranešimai ir straipsniai darbe bus skirstomi į 3 kategorijas: 1) straipsniai/pranešimai apie Rusiją pagrindine tema (informacija apie šią šalį sudaro straipsnio/pranešimo esmę); 2) straipsniai/pranešimai apie Rusiją šalutine tema (informacija apie šią šalį sudaro didžiąją straipsnio/pranešimo dalį ir yra svarbi bei reikšminga); 3) pasikartojanti mintis – su Rusija susijusi idėja ar sąvoka, kuri straipsniuose vartojama be tolimesnio aptarimo. Pasikartojančios mintys, kurios grįžta formulės ar teksto konstrukcinės dalies pavaldumu bei neturi didesnės įtakos teksto informatyvumui, formuoja stereotipus. Motyvais tampa sudėtingesnės pasikartojančios mintys, turinčios sudėtinę reikšmę. Darbe straipsniai/pranešimai apie Rusiją sudarys tekstų apie šalį šalutine tema grupes. Iki straipsnių neišrutuliotos informacijos, papildančios straipsnių apie Rusiją pagrindinę ar šalutinę temas, bus priskiriamos pasikartojančioms mintims/motyvams ir stereo-

tipams. Kadangi nustatyti kokybinę ribą tarp pasikartojančios minties/motyvo ir stereotipo yra sunku, tad ji liks tradiciškai kiekybine. Stereotipais bus vadinamos lydimojo pobūdžio sudėtinės temų dalys, nelemiančios straipsnio esmės. Dienos aktualijomis bus laikomos dominuojančios, pirminės sudėtinų temų dalys, t.y. pagrindinės temos.

I. Publicistinių straipsnių apie Rusiją pagrindine tema statistiniai duomenys

I.a. Straipsnių skirstymas pagal rubrikas

26-uoiose tiriamo žurnalo *DER SPIEGEL* numeriuose (2001.01.01 – 2001.10.15) rasta 19 medžiagų, kuriose viena iš pagrindinių temų – Rusija. Teksto rūšiai ir apimčiai šiuo atveju nebuvo teikiama reikšmės. Apskritai 19-oje numerių buvo rašti 46 straipsniai, kuriuose Rusija yra dėmesio centre. Pagal žurnalo rubrikas jie išsidėsto tokia tvarka:

„Užsienis“:– 25 straipsniai (54,35% visų straipsnių), iš jų: užsienis/Rusija – 17 (36,95%); užsienis/panorama – 5 (10,87%), kurių: panorama/Rusija – 3 (6,52%), panorama/Kaukazas – 1 (2,17%), panorama – 1 (2,17%). Toliau yra po straipsnį (po 2,17%) temomis: užsienis/Gruzija, užsienis/spaudos laisvė, užsienis/priversiniai darbininkai.

„Kronika“ (trumpa, savaitinė pasaulio įvykių, apie kuriuos atskirai nepranešama, apžvalga): viso – 7 straipsniai (15,21%) skirtinga tematika ('Kursk'o katastrofa – 2 (4,34%), po straipsnį (po 2,17%) apie šalčius Sibire, diplomato Wallenberg'o likimą, ginklavimąsi, turizmo kosmos, lėktuvo katastrofa).

„SPIEGEL-TV“ (skyrius, kuriame pranešama apie specialiąsias laidas): viso – 3 straipsniai (6,52%), iš kurių du pagrindine tema – kosmosas, o trečiasis apie gyvenimą Sankt Peterburge.

„Ekonomika“: viso – 2 straipsniai (4,35%) kurių vienas – ekonominių kreditų tema, t.y. Rusijos skolos užsieniui ir kitas – ekonomika-pingai-Rusija-akcijos.

„Žiniasklaida“: viso – 2 straipsniai (4,35%) po 2,17%, kurių vienas – žiniasklaida/Rusija

³ HARENBERG, B. (ed.). *Aktuell '99. Harenberg Lexikon der Gegenwart*. Dortmund (Harenberg Lexikon Verlag) 1998, p. 424, 461, 464, 490, 514, 520.

apie spaudos laisvę ir kitas – žiniasklaida/televizija apie menininkų išsilavinimą.

„**Kultūra**“: viso – 2 straipsniai (4,35%) po 2,17%, kurių vienas – kultūra/trofėjinis menas Rusijoje, o kitame aptariamas vienas Rusijos filmas.

„**Vokietija**“: viso – 1 straipsnis (2,17%) tema: Vokietija/panorama/ valstybinės reikšmės vizitas, apie diplomatinį prezidento Vladimir' o Putino vizitą Vokietijoje.

„**Technika**“: viso – 1 straipsnis (2,17%), tema: technika/ginklų technika, apie naujos rūšies rusiškas torpedas.

„**Antraštė**“: viso – 1 straipsnis (2,17%) pavadinimu „Barbaros atvejis“, skirtas 60-osioms Vokietijos vermachto žygio į Rusiją metinėms. Šis straipsnis yra išskirtinis DER SPIEGEL žurnale, tiek savo apimtimi, tiek tematika ir tonu. Jame pateikiami tik faktai iš II-ojo pasaulinio karo smerkiant vokiškąją pusę (nacistinę Vokietijos ideologiją, brutalią elgseną).

„**Personalijos**“ (naujienos apie žymius ar mažiau žymius žmones, kuriozinius įvykius): viso – 1 straipsnis (2,17%) apie darbo sąlygas vienoje pietų korėjiečių valdomoje tekstilės įmonėje Rusijos Tolimuosiuose Rytuose.

„**Redakcijos prierašas**“ (redakcijos nuomonė apie tame pačiame numeryje spausdinamus straipsnius): viso – 1 straipsnis (2,17%) apie netobulą nuostolių atlyginimo buvusiems Rusijos priverstiniais darbininkams sistemą.

I.b. Tikroji straipsniu tematika

Nepriklausomai nuo žurnalo redakcijų straipsniams duotų pavadinimų 19-oje iš 26 tyrimo metu apžvelgtų žurnalo numerių⁴ rasti 46 straipsniai pagrindine Rusijos tema buvo naujai suskirstyti pagal vyraujančią tematiką. Pirmenybė pranešimams apie įvykdytus teroro išpuolius New York'e ir Washington'e, taip pat

pranešimams apie karo prieš Afganistaną pradžią paaiškina, kodėl dėmesio centre nebuvo straipsnių apie Rusiją žurnalo 37, 38, 41 ir 42-ame numeriuose. Tiriamųjų straipsnių tematika smulkiau skirstoma į jau minėtas pagrindines (pirminės reikšmės), šalutines (antrinės reikšmės) temas ir pan. Iš viso buvo atrinktos 35 temos, kurių 26-ios gali būti vadinamos pagrindinėmis, nepriklausomai nuo jų aktualumo, ir 24 – šalutinėmis. 14 (40%) iš 35-ių straipsnių temų tinka skirti tiek prie pagrindinių, tiek prie šalutinių. Kai kurių straipsnių pabaigoje autorius (K.F.) pateikia temos kokybinį vertinimą devynių balų grafinėje skalėje, atrodančioje taip: ++ : ++/+ : + : +/0 : 0 : 0/- : - : -/- : —, arba skaičių (1-9) skalėje (šiuo atveju ++ (1) atitinka straipsnio vertinimą „labai gerai“, „labai efektyvu“, „labai pageidautina“ ir pan., t.y. atitinka teigiamą vertinimą, o (=9) atitinka vertinimus „labai blogas“, „neišsamus“, „nevertas dėmesio“ ir pan. Straipsniai vertinami pagal bendraeuropinę vertinimo (vertybių) sistemą vadovaujantis parlamentinę demokratiją, pluralizmą ir kitas panašias normas pripažįstančios visuomenės nuostatomis. Dėl didelės darbo apimtys pagal temas suskirstytų kai kurių tekstų analizės teko atsisakyti.

1.b.1. Svarbiausios publicistinių straipsnių apie Rusiją temos

Visi 46 straipsniai apie Rusiją pagrindine tematika pagal publikuotų temų dažnumą toliau skirstomi taip: A (5 straipsniai): Putinas tarnyboje; B (po 4 straipsnius): spaudos laisvė Rusijoje, kosmosas; C (3 straipsniai): geostateginiai Rusijos interesai; D (2 straipsniai): Kaliningradas, Rusijos valdžios organų informacijos išlaptinimas, rusų nacionalinis charakteris, žalos atlyginimas buvusiems priverstiniais darbininkams, ginklų technika, Rusijos oro laivynas, gamtos fenomenai/gamtos katastrofos; E (po 1

⁴ Žurnalas DER SPIEGEL, Nr.1 / 01.01.01; Nr.3 / 01.01.15; Nr.4 / 01.01.22; Nr.7 / 01.02.12; Nr.8 / 01.02.19; Nr. 14 / 01.04.02; Nr.15 / 01.04.09; Nr.17 / 01.04.23; Nr.18 / 01.04.30; Nr.19 / 01.05.07; Nr.20 / 01.05.14; Nr.22 / 01.05.28; Nr.23 / 01.06.02; Nr.25 / 01.06.18; Nr.26 / 01.06.25; Nr.27 / 01.07.02; Nr.28 / 01.07.09; Nr.29 / 01.07.16; Nr.30 / 01.07.23; Nr.31 / 01.07.30; Nr.33 / 01.08.13; Nr.36 / 01.09.03; Nr.37 / 01.09.10; Nr.38 / 01.09.15; Nr.41 / 01.10.08; Nr.42 / 01.10.15. Iš jų 1, 4, 29, 37, 38, 41 ir 42-ame numeriuose straipsnių apie Rusiją pagrindine tematika nerasta.

straipsni): Rusijos skolos užsieniui, Putinas privačiame gyvenime, medicina ir visuomeninis gyvenimas, trofėjinis menas, istorinės asmenybės (kunigaikštis Potiomkinas ir Jekaterina II), sąlygos tarptautinėms investicijoms Rusijoje, Kaukazo karas, techninės katastrofos, nusikaltamumas ir korupcija, menas ir kultūra, ekologija, Rusijos dūma, Rusijos žaliavų ir pramonės koncernai, II-asis pasaulinis karas, socialinės aplinkybės ir gyvenimo sąlygos Rusijoje. Iš jų tik pagrindinės temos yra tokios: spaudos laisvė Rusijoje, kosmosas (po 4 straipsnius (po 8,7%) iš 46 straipsnių); žalos atlyginimas buvusiems rusų priverstiniams darbininkams Vokietijoje, Rusijos oro laivynas, gamtos fenomenai/gamtos katastrofos (po 2 straipsnius, po 4,3%); Putinas privačiame gyvenime, Rusijos skolos užsieniui, vokiškasis trofėjinis menas, istorinės asmenybės⁵ (po 1 straipsnį, po 2,17%). Šios temos sudaro žurnalo aktualijas, jomis skaitytojui pateikiami nauji duomenys.

1. b. 2. Šalutinės publicistinių straipsnių apie Rusiją temos

Šalutinės straipsnių apie Rusiją temos pagal dažnumą toliau skirstomos taip: A (12 straipsnių): socialinės aplinkybės/gyvenimo sąlygos Rusijoje; B (11 straipsnių): Rusijos slaptųjų tarnybų veikla; C (10 straipsnių): Putino kaip politinio veikėjo efektyvumas; D (9 straipsniai): rusų nacionalinis charakteris; E (8 straipsniai): geostrateginiai Rusijos interesai; F (6 straipsniai): Rusijos valdžios (ne)efektyvumas, Rusijos kariuomenė; G (5 straipsniai): Putinas tarnyboje, Rusijos valdžios organų informacijos išlaptinimas, piliečių teisės, alkoholio vaidmuo šeimoje/visuomenėje; H (4 straipsniai): sąlygos tarptautinėms investicijoms Rusijoje, gyvenimo sąlygos periferijoje (Sibire, Tolimuosiuose Rytuose ir pan.); I (3 straipsniai): Kaukazo karas, Rusijos energijos ir žaliavų koncernai, Rusijos dūma; J (2 straipsniai): medicina ir visuomeninis gyvenimas, techninės katastrofos, nusikaltamumas ir korupcija, Putino populiarumas, Rusijos ekonomika bendruoju požiūriu.

⁵ T.y. išskirtinės priešsovietinio laikmečio asmenybės, tokios kaip komunistų vadai Leninas, Stalinas, išskirtiniai kareiviai Suvorovas, Žukovas ir kt.

Iš jų vien tik kaip šalutinės pateikiamos šios temos: Rusijos slaptųjų tarnybų veikla (11 straipsnių iš minėtų 46, t.y. 23,9% (!) visų straipsnių), Putino kaip politinio veikėjo efektyvumas (10 straipsnių, t. y. 21,7%), Rusijos valdžios (ne)efektyvumas ir Rusijos kariuomenė (po 6 straipsnius, t. y. 13,0%), piliečių teisės Rusijoje ir alkoholio vaidmuo šeimoje ir visuomenėje (po 5 straipsnius, t. y. 10,9%), gyvenimo sąlygos Rusijos periferijoje Sibire, Tolimuosiuose Rytuose (po 4 straipsnius, t. y. 8,7%), Putino populiarumas ir Rusijos ekonomika bendruoju požiūriu (po 2 straipsnius, t. y. 4,3%). Šias temas galima laikyti pasikartojančiomis mintimis, arba motyvais, arba tiesiog stereotipais. Minėto laikotarpio žurnalo numerių apžvalgoje jos neregistruoja kaip pagrindinės temos. Drąsiai galima teigti, kad Rusija žurnalo *DER SPIEGEL* skaitytojams pateikiama siejant ją su tam tikrais stereotipiniais vaizdiniais, pvz., Rusija – tai slaptųjų tarnybų kupina šalis arba skurdo ir alkoholio kraštas, Putinas – dinamiškas vadovas ir pan. Šie stereotipai įtvirtinami skaitytojų ir palaikomi juos nuolat kartojant.

II. Publicistinių straipsnių apie Rusiją (pagal temas) tonas

Tyrimo autorius 9-ių dalių skalės pagalba (++:++/+:+:/0:0/-:-:/—:—) įvertino atskirų žurnalo *DER SPIEGEL* straipsnių pabaigoje pateiktų jų autorių vertinimus. Šis vertinimas atspindi tik autoriaus nuomonę, nors dėl visiško objektyvumo būtų būtinas ir kitų asmenų vertinimas. Vadovaujantis logika, svarbiausių *DER SPIEGEL* publicistinių straipsnių apie Rusiją tono nustatymas leistų tiksliau įvertinti žurnale pateikiamą Rusijos valstybės ir jos visuomenės įvaizdį. Šiuo atveju nereikis komentuoti pavienių temų, kadangi autorius stengsis smulkiau aptarti žurnale *DER SPIEGEL* pateikiamą iš esmės neigiamą Rusijos vaizdinį ir bandys įvardinti specifinius tokį įvaizdį formuojančius arba vokiečių skaitytojui ypač svetimus, t.y. nebūdingus fenomenus. Straipsnyje toliau pateikiama temų analizė pagal ankstesnėje darbo dalyje nustatytą temų svarbą.

a) Putinas tarnyboje

Tai neabejotinai svarbiausia publicistinių straipsnių tema, 6-iose straipsniuose esanti pagrindinė (*DER SPIEGEL* Nr. 8, psl. 164 „Liudmila stebisi“ +/- dėl labai prieštaringo vertinimo; Nr. 14, psl. 138 „Biurokratiškas balansas“ 0/-; Nr. 17, psl. 135 „Putino komisaras“ 0/-; Nr. 23, psl. 142 „Šviežias kraujas Kremliu“ 0/-; Nr. 33, psl. 19 „Putinas atvyksta į Vokietiją“ 0 ir Nr. 33, psl. 116 „Laimingas Putinas“ 0/-). Apskritai ši pagrindinė tema vertinama šiek tiek neigiamai (5,7). 2001-aisiais metais Putinas pristatomas kaip protingas, gabus, griežtai disciplinuotas ir sugebantis išsikovoti pripažinimą vadovas, visgi mieliai besinaudojantis slaptosiose tarnybose išmoktais manipuliaciniais ir bauginimo metodais. Jo veiksmai pagrįsti protu, o ne emocijomis; svarbiausieji jo veikimo motyvai – Rusijos valstybiniai interesai. Putinas viešumoje manipuliuoja savo įvaizdžiu, o dėl atvirų emocijų stygiaus jis sudaro šalto, kiek uždaro ir nevisiškai patikimo žmogaus įspūdį. Jis yra nepaprastai protingas, tačiau dėl jo ribotai atviro būdo sunku nustatyti jo protinių galių gylį. Putino žodžiais tariant, jis siekia per 10–20 metų Rusijoje įvesti panašią į vokiškąją modifikuotą socialinę demokratiją, tačiau vakarietišku konceptu, pvz., pluralizmo ir demokratijos nepaisymas ir priešara jo autoritariniams metodams verčia abejoti ketinimų tikrumu. Putino vidaus politika vertinama kaip Rusijos carų tradicijų tęsinys, o užsienio politika – analogiška iškilių sovietinių valdžios vyrų politikai. „Putinas tarnyboje“ yra ir 5-ųjų straipsnių šalutinė tema (*DER SPIEGEL* Nr. 3, psl. 86 „Turgus Kremliuje“ 0/-; Nr. 7, psl. 154 „Jautis su kardu“ —; Nr. 19, psl. 206 „Drumstas vandenėlis“ 0/-; Nr. 17, psl. 124 „Galingas ginklas“ —; Nr. 19, psl. 176 „Nustatyti ribas“ —), kurių bendras įvertinimas yra labai neigiamas (7,4). Putinas pasirodo esąs nepatikimas valstybės vadovas (delsia apmokėti skolas užsieniui), nekai kontroliuojantis neaiškias savo politinių patikėtinių verslo machinacijas, nusiteikęs autokratiškai ir nepalaikąs spaudos laisvės ir pilietinių teisių idėjos, unifikuojąs žiniasklaidą bei asmeniškai pykstant ant savo priešininkų. Putino valdoma Rusija

vaizduojama kaip šalis, kurioje elementarių laisvių galima išsikovoti tik spaudimo iš užsienio dėka, o krašto politinė ir ekonominė padėtis paprastam jos piliečiui nekelia optimizmo. Nainkinami Gorbačiovo ar Jelcino valdymo metais sukurti teisinės valstybės pagrindai. Tai pakankamai vienašališka publicistika, kadangi beveik visą ją pateikia TV magnatas Vladimiras Guginskis arba jo patikėtiniai. Trumpai tariant, 2001-ųjų metų pirmojo pusmečio Vladimiro Putino politika vertinama pagal jo požiūrį į spaudos laisvę ir piliečių teises. Žurnale neteisinamas Rusijos gyventojų dalies pritarimo sulaukęs Putino elgesys su nepriklausoma žiniasklaida. Putinas kaip valstybės politinis veikėjas Vokietijoje gerbiamas už politinius pasiūlymus (jis pranešė apie šaltojo karo pabaigą ir inicijavo keletą kooperacinių Europos projektų, neatitinkančių amerikiečių interesų) ir sugebėjimą laisvai bendrauti vokiečių kalba. Pagarba Putinui didėja ir dėl to, kad jis nuolat pasirengęs tarptautiniam bendradarbiavimui. Kaip jau minėta, visgi lieka abejonių dėl jo galutinių tikslų dorumo. Nekyla abejonių tik dėl jo taktinių sugebėjimų, tačiau apie tai trūksta tikslios informacijos.

b) Geostrateginiai Rusijos interesai

Tai trijų straipsnių pagrindinė tema, kuri bus analizuojama pagal temos autorių pateikiamą Rusijos geostrateginės padėties vertinimą ir pagal jų šalies politikos supratimo laipsnį (*DER SPIEGEL* Nr. 14, psl. 135 „JAV frontalinis puolimas“, įvertintas: padėtis -, supratimas +/0; Nr. 23, psl. 143 „Pasitraukimas už grynusius“, įvertintas: padėtis 0/-, supratimas -; Nr. 33, psl. 181 „Rugpjūčio 4–10 d. kronika. Ginklavimasis. Rusijos prezidentas Putinas ir Šiaurės Korėjos valstybės vadovas Kim'as pasisako prieš JAV planuojamą naują priešraketinę gynybą“, įvertintas: padėtis -, supratimas 0). Pagrindine tema apžvelgiamos Rusijos geostrateginė padėtis vertinama aiškiai neigiamai (6,6), o supratimo vertė yra neutrali, lygi 5,3. Atrodo, kad Rusija yra JAV užsienio politikos puolamasis taikiny, jai vienu metu taikant į keletą strateginių Rusijos interesų centrų, ir pasisekimo atveju tai reikštų galutinį Rusijos didžiosios

valstybės ambicijų sutramdymą ir jos valdymo galios smukimą vietinėje valstybių sąjungoje. Ta proga pirmiausia reikėtų paminėti planuojamą priešraketinę sistemą, kuri įtvirtintų Amerikos viešpatavimą pasaulyje ilgam laikui, žaliavų paklausą ir su tuo susijusį JAV politinių suinteresuotumą Vidurio Azija ir Kaukazu bei NATO plėtrą į Rytus. Amerikos interesai šiame kontekste aprašomi kaip neįžvalgūs ir be didesnių atodairos. Autoritarinė Rusijos vidaus politikos kryptis šiuo atveju gali būti laikoma atsaku į Vakarų bandymą ją suardyti naudojant pliuralistiniais konceptais paremtą propagandą siekiant Rusijos valstybės silpnėjimo. Užsienio politikoje Rusija bando įtartinomis politinėmis sąjungomis apginti savo kaip pasaulinio masto karinės valstybės, pozicijas, tačiau tuo pačiu ir apriboja savo kooperaciją su atsilikusiomis šalimis (priešingai ankstesnei tarybinei politikai) iki JAV diktuojamos pasaulėžiūros priimto laipsnio⁶. Rusija balansuoja gindama savo interesus bent jau Europos teritorijoje gynybos ir tarptautinės strateginės kooperacijos priemonėmis ir siekia užtikrinti gyvybiškai svarbius poreikius visose civilizuotose valstybėse. Apžvelgiamų straipsnių publikavimo laikotarpiu radikalusis islamas viešai dar nebuvo laikomas bendru Vakarų pasaulio, įskaičiuojant Rusiją, priešų. Rusija yra išpūstas karinis aparatas, kuriuo ji sukelia spaudimą kaimyninėms valstybėms (pvz., Gruzijai). Matyt šiuo atveju turimas galvoje tam tikrą finansinių pozicijų įgijimą strateginės gynybos ir neišvengiamo pasitraukimo atveju (atitinkamai valstybei perėjus į konkurencinį bloką). Šantažo politika silpnusių kaimyninių valstybių atžvilgiu – dar vienas straipsniuose pristatomas Rusijos užsienio politikos leitmotyvas; vis dėlto įmanoma, kad taip Rusija laimi laiko ir pinigų savo karinio aparato perorganizavimui, kuris pačiai Rusijai kainuotų pernelyg daug. Rusijos kaip didžiosios valstybės teisių reikalavimai remiasi jos karine

galia⁷, kurios vienintelis pateisinimas – Rusijos didžiosios valstybės pretenzijos. Nors Rusija dar nėra pakankamai ekonomiškai pajėgi šiuos reikalavimus įgyvendinti, tačiau viltį teikia jos prekyba energija (nafta, dujomis) ir žaliavomis. Nors iki 2001 m. rugsėjo 11-osios ir buvo domimasi Rusijos energijos rezervais, tačiau Vakarams jie nebuvo strategiškai svarbūs. Dėl vis dar nerandamos pusiausvyros tarp materialinių ir politinių Rusijos kariuomenės ir apskritai vis dar stiprios valstybės poreikių ir formaliai pluralistinės, tačiau jau nebeįėjusios aukotis visuomenės poreikių (Putino proklamuojamas ilgalaikis tikslas – socialdemokratinio tipo valdžia) Rusijos visuomenė laikoma nestabilia, o Vladimiras Putinas – laiko spaudžiamu prezidentu. Viena būdama nepajėgi atlaikyti Amerikos spaudimą, Rusija vaizduojama kaip Europos ligone, save gelbėjančia netikėtų sąjungų pasiūlymais (t.y. siekiančia svarbaus politinio vaidmens ar bent optacijų artimoje ateityje). Verta dėmesio tai, kad pagal apskritai neutralų supratimo vertinimą žurnalas *DER SPIEGEL* Rusijos 2001 m. užsienio politiką vertina kaip jos teisėtų interesų siekimą, o pačią šalį vaizduoja esant gynybos pozicijoje. Tylomis akceptuojami šalies egzistencijos prioritetai prieš atvirumą ir pilietines teises – ‘realpolitik’ a’ žurnalistikoje. Kaip jau minėta, tokia pozicija būdinga informaciniais straipsniams, publikuotiems iki 2001 m. rugsėjo 11 d. Jomis ruošiamas kitas Rusijos kaip ‘simpatinga galia’ turinčios valstybės įvaizdis. Šis maždaug metų pradžioje pasikeitęs Rusijos vertinimas, o ypač padidėjęs Vakarų (ir žurnalo *DER SPIEGEL*) dėmesys strateginiams Rusijos rezervams, didelis susidomėjimas Putino kooperacijų pasiūlymais NATO ir ES šalims, nusigręžimas nuo opių vidaus politikos temų reiškia ne ką kita, kaip ryškėjančią Rusijos įvaizdžio kaitą į karinę ekonomiką (civilizuoto pasaulio prieš islamistų terorą) besivadovaujančios ir konfliktams su

⁶ Stiprus Rusijos suartėjimas su NVS šalimis, o ypač su Ukraina ir Baltarusija bei jose gyvenančiais etnine kilme giminingais Rytų slavais aprašomas straipsniuose, kuriuose minėtos šalys patenka į dėmesio centrą.

⁷ Vieno trumpo pranešimo per valstybinę Baltarusijos televiziją metu (2001 m. gruodžio 12 d.) Baltarusijos respublikos kariuomenė buvo apibūdinta taip: ‘Bojatsja – značit uvažajut’. Ši frazė taikliai apibūdina Rusijos karinę doktriną.

islamo šalimis pasirošusios valstybės vaizdinį. Rusijos geostrateginiai interesai šalutine tema aptariami 8-iose straipsniuose (*DER SPIEGEL* Nr. 3, psl. 116 „Nelaukta sukaktis“, įvertinta: padėtis -, supratimas 0; Nr. 14, psl. 138 „Biurokrato balansas“, įvertinta: padėtis 0/-, supratimas 0/-; Nr. 20, psl. 145 „Bankrotas tarnaujant slaptosioms tarnyboms“, įvertintas: padėtis: 0/-, supratimas 0/-; Nr. 30, psl. 146 „Prezervatyvas iš dujų“, įvertintas: padėtis +/0, supratimas 0; Nr. 31, psl. 98 „Išlygos Kaliningradui“, įvertintas: padėtis 0/-, supratimas 0; Nr. 31, psl. 110 „Sapnas ir tragedija“, įvertintas: padėtis -, supratimas +; Nr. 33, psl. 116 „Laimingas Putinas“, įvertintas: padėtis 0/-, supratimas 0; Nr. 36, psl. 138 „Kursk'o paslaptis“, įvertintas: padėtis 0, supratimas 0). Tai sąlygoja vidutinę padėties vertinimo reikšmę 5,9, o supratimą – 5,0 (visiškai neutralu). Iš esmės šioje vietoje tinka ir prieš tai jau pateiktos pastabos apie 2001-ųjų metų Rusijos geostrateginę padėtį. Dėl ES ir NATO plėtros izoliacijos grėsmę jaučiantis Kaliningradas griebiasi apribojimų kas kart, kai tik prabylama apie jo praeitį iki Rusijos. Kaukazo kare Rusija vis dar nėra pasiekusi galutinės pergalės. Rusijos jūr laivynas disponuoja aukšto lygio ginklais, tačiau tai pagrįstai laiko paslapyje. Modernūs rusiški ginklai ypač svarbūs Persijos įlankos regione ir Kinijoje – nors visa tai vienbalsiai ir nekomentuojama, tačiau visdėlo pripažįstama esant teisėtu nacionaliniu Rusijos interesu. Priešingai, simpatijas Rusijai pelno skrydžiai į kosmosą; straipsnis „Sapnas ir tragedija“ gali būti suprantamas kaip Rusijos geostrateginės padėties (pagal *DER SPIEGEL*) ir visuomenės būties alegorija. Šalis didžiuojasi savo dydžiu praetyje, tačiau jos pačios atskirose centrinėse sferose įsitvirtinę svetimi arogantiški ponai įvedė ‘vulgarią’ verčių sistemą, tuo sunaikindami discipliną Rusijos visuomenėje ir jos produktyvumą. Į šiuos tvarką griauančius ponus žiūrима karčiai ir be pagarbos, tačiau reikalingi jų pinigai, nes visų aukų ir išsižadėjimų nepakako, kad suklestėtų šalies visuomeninės sistemos. Tad reikia prieš savo valią kooperuotis su buvusiu priešininku ir girti naujas sąlygas, o tai reiškia subtilų Rusijos pažeminimą iš ypač galingų JAV. Tokią senųjų

Rusijos elito atstovų padėtį simboliškai vaizduoja pavyzdžiai iš rusų kosminių skrydžių, skaitytojui atrodantys gana įtikinamai. Rusijos kosmoso didvyriai ir žurnalo *DER SPIEGEL* puslapiuose lieka tikrais didvyriais, o kosmosas – techninio potencialo ir žmogiškos drąsos simboliu.

c) Socialinės aplinkybės ir gyvenimo sąlygos

Tai dviejų straipsnių pagrindinė tema (*DER SPIEGEL* Nr. 31, psl. 176. „Personalijos. Svetlana Kovalenko, 28 m., rusė siuvėja (...)“, įvertinta: -; ir Nr. 22, psl. 261 „*SPIEGEL TV*. Kilimas žlungant – rusiškos istorijos“, kuriame elito gyvenimo sąlygos vertinamos ++, o paprastųjų gyventojų 0/-. Kai kuriuose socialiniuose sluoksniuose susiformuoja prieštaringas vaizdas; paprasto gyventojų gyvenimo sąlygos visgi vertinamos 6,5. Aprašoma nepagarba žmogui darbovietėje, bedarbystės grėsmė ir materialiniai sunkumai, visiška darbdavio savivalė. Kasdienybę praskaidrina draugiški pasisėdėjimai ir šventės (ne be alkoholio). Be to, žurnalo *DER SPIEGEL* straipsniuose apie Rusiją ne pagrindine tema aprašoma ir daugelis kitų atstumiančių rusiškos kasdienybės aspektų. Rusija kaip šalutinė tema figūruoja 12-oje straipsnių (Nr. 3, psl. 116 „Nelaukta sukaktis“, įvertinta: -; Nr. 3, psl. 129 „Gimnastika sniege“, įvertinta: -, Nr. 7, psl. 154 „Jautis su kardu“, įvertinta: -, Nr. 8, psl. 164 „Liudmila stebisi“, įvertintas: -, Nr. 14, psl. 138 „Biurokrato balansas“, įvertinta: -; Nr. 17, psl. 124 „Galingas ginklas“, įvertinta: -; Nr. 20, psl. 209 „Rusiškos vestuvės“, įvertinta: -/—; Nr. 19, psl. 206 „Drumstas vandenėlis“, įvertinta: -; Nr. 26, psl. 115 „Rusijos vunderkindai“, įvertinta: —; Nr. 30, psl. 112 „Mirusių sielų sistema“, įvertinta: -; Nr. 31, psl. 110 „Sapnas ir tragedija“, įvertinta: -; Nr. 33, psl. 116 „Laimingas Putinas“, įvertinta: -) su stipriai neigiama vidutine verte, lygia 7,4. Aprašomi materialiniai sunkumai ir ribotas įstaigų mentalitetas Kaliningrade ir kitose vietose; su narkotikais susijusios problemos, Jekaterinburge taikomi žiaurūs ir nesveikos logikos narkomanų gydymo metodai, piliečių teisių erozija įvairiuose viešo gyvenimo aspektuose

Putinui valdant⁸; išradingumas ir improvizacijos, kurių rusės moterys griebiasi verčiamos kasdienybės; skurdas ir bendras visuotinis chaosas; didėjantis autoritarizmas; savivalė, antisemitizmas, skurdas; pavojai dėl nepatikimų maisto produktų, sukeliama nusikalstamų machinacijų; didelis kultūrai atsidavusių žmonių skurdas; buvusių priverstinių darbininkų skurdas ir jiems išskylančios problemos keliant reikalavimus nekooperatyvioms įstaigoms (savivalė, pavydas, pasipelnymas); ankstesnio technikos ir mokslų elito skurdas ir klaidinga visuomenės orientacija (vulgarusis materializmas), konstruktyviųjų vertybių visuomenėje trūkumas; tarybiniai ritualai provincijoje – trumpiau tariant, 2001-ųjų metų Rusijoje matoma gili materialinė, dvasinė-moralinė ir visuomenės krizė. Stereotipiškai įsivaizduojama Rusija yra chaoso, skurdo ir beteisiskumo šalis, kurios kasdienybės veidą vagoja kančia. Tai kraštas, kuriame skaitytojas gyventi nenorėtų. Žmogus Rusijoje neturi jokių saugumo garantijų, dėl ko ir visiškai simpatingas ir konstruktyvus individas tampa bejėgis, o jo iniciatyva be pėdsakų išnyksta skurdo, apatijos ir nepalankumo liūne⁹. Iš kitos pusės Rusijos gyventojai parodomi kaip žmonės, pajėgūs atlaikyti didelius fizinius ir psichinius sunkumus, sugebantys improvizuoti ir šaltakraujiškai rizikuoti, trumpiau tariant, nepaprastai didelius krūvius pakeliantys žmo-

nės¹⁰, tačiau klasingi ir nepalankiai nusiteikę prieš silpnesnius, nedisciplinuoti ir be atsakomybės jausmo. Vis dėlto išvardijus neigiamas savybes Rusijos visuomenė nelieka vien tik beširdė. Straipsnis, pavadintas „Rusiškos vestuvės“ (Nr. 20, psl. 209), kuriame aptariamas vienas rusiškas filmas, yra bene vienas geriausių žurnalo *DER SPIEGEL* pateikiamų klišių (toli gražu ne visų), randamų ir kituose rašiniuose, pavyzdžiui:

„(...) 200 kilometrų nuo Maskvos šypsosi ir skęsta motinėle Rusija vėlyvojo Jelcino sukulto chaoso liūne. Čia kasdienybę sudaro korupcija, savivalė, antisemitizmas ir skaudus skurdas, tačiau ten, kur liejasi degtinė ir akordeonas rauda, ten rusiškas optimizmas ir širdingumas įveikia bet kokią nelaimę ir Pavelo Lungino liaudiški juokai kelia geresnių laikų viltį.“

Maloniai jausmingas chaosas – tai skaitytojui susidarantis įspūdis apie Rusijos visuomenę. Toks požiūris kartu reiškia jos sumenkinimą ir nenorą rimtai vertinti jos potencialą. 2001-aisiais metais tikriausiai yra paranku vaizduoti Rusijos visuomenę kaip užsiėmusią šalies didaus rūpesčiais ir nekeliančią jokie pavojaus¹¹. Rusijos kaip valstybės vaizdas yra ne ką palankesnis: ‘neišsivysčiusi šalis-milžinė’, ‘nuskurdusi didžioji valstybė’ (be to, stovinti Europos-Azijos kryžkelėje), kuri greičiausiai neišliktų vientisa valstybe joje įvedus demokratinę tvarką ir liberalios ekonomikos sistemą. Norėdama

⁸ Visuomet bandoma įteigti, kad Jelcinui valdant Rusijoje buvo įvesta nemažai pilietinių teisių. Pažvelgus iš kito taško šios laisvės labiau panašios į anarchistinius fenomenus, lydinčius laikiną Rusijos valdžios pasitraukimą iš viešosios sferos.

⁹ Šioje vietoje tiktų apibūdinimas ‘vargo publicistika’.

¹⁰ Straipsnio autoriui atrodo, kad tokį įvaizdį šiandien formuoja senelių prisiminimai apie karą.

¹¹ Iki teroro išpuolių New York'e Vokietijos spaudoje buvo platinama klišė, kad Vokietija yra ‘draugų’ apgultyje, o jos krašto apsaugos tarnyba jaučia tokį didelį finansinį spaudimą, kad vargiai begali atlikti jai pavedamas užduotis. Nuolat imamas iniciatyvos panaikinti karinę prievolę. Ypač mažai dėmesio skiriama ‘elektroninio karo’ ginkluotei, dėl ko kyla klausimas, ar Vokietija būtų pajėgi vadovauti XXI-ojo amžiaus karui bei JAV pagalbos. Atrodo, kad intervencijos Balkanuose pareikalavo didelių materialinių, laiko sąnaudų bei žmonių, o iš pradžių buvo suplanuotos tik kaip karinės akcijos prieš netvirtus ir blogai organizuotus priešininkus, kuriuos tikėjosi greitai palaužti JAV organizuotų oro atakų metu. Pagal jų žiniasklaidą, Vokietijos visuomenė buvo taip pamėgusi amžinosios taikos fikciją ES teritorijoje, kad nenorėjo drumsti bendros harmonijos reikalavimais jos piliečiams ir finansų tarybai įvesti modernią armiją. Ar tik ne todėl prezidento Putino kalba apie šaltojo karo pabaigą Bundestago deputatų buvo taip šiltai sutikta? Pagal militarinę krašto apsaugos perspektyvą visuomenė pirmiausiai buvo įtikinta būtinybe aprūpinti priešakinę ES išorinių sienų zoną menamai humaniškojo pobūdžio ‘mobiliais puolamaisiais daliniais’ su ribota pajungimo laisve. Ar tik nesiekiami planuoti Afganistano puolimu pirmiausia dvasiškai paruošti gyventojus XXI-ame amžiuje besitęsiantiems konfliktams?

išlaikyti patvarumą Rusija pasilieka sau teisę nutolti nuo „civilizacijoje vyraujančios krypties“ (Putinas). Apžvelgiamo laikotarpio metu žurnale *DER SPIEGEL* pateisinamas toks specifinis Rusijos pasirinktas kelias dėl stabilios taikos Europoje. Žurnale neskatinamos pluralistinės tvarkos reformos, o tik išdėstomi faktai¹² nenumatant faktinių nuosavų reikalavimų pasekmių. Nuolatinė kritika dėl demokratiškų visuomenės normų nesilaikymo virsta tuščiu refleksu; Rusijoje susiduriama su tik jai būdinga teisine politine dinamika, nepaklūstančia vakarietiškomis taisyklėms ir kuri nors ir neatitinka vakarietiškų kriterijų, tačiau vis dėlto gana palankiai vertinama Rusijos gyventojų. Priešingai negu tikimasi Vakaruose, Rusijos gyventojai nori matyti savo šalį stipria valstybe („nacionalinis etatizmas“), užsienyje galinčia apginti savo interesus, kartu iškeliant šalies reikalus aukščiau už pilietines laisves, kad nekiltų minčių apie Rusiją kaip prievartos šalį. Taip išsispresčius ir kritikos teisėtumo klausimas, nes Rusijos vertinimas vien pagal vakarietiškus kriterijus būtų neteisingas jos visuomenės realijų atžvilgiu, o pačia tema nebūtų domimasi. Atsižvelgiant į Rusijos tariamai paradoksaliai socialinę tikrovę dar nerasta naujo priimtino bendravimo būdo, o dėmesio centru patenka Putinas, kaip bent viena iškilni, tvirta bei sėkminga jėga. Pabaigai pateikiama dar viena citata iš žurnalo *DER SPIEGEL* (Nr. 14, psl. 138 „Burokrato balansas“), iliustruojanti žurnale aprašomą gyvenimo sąlygų Rusijoje bendrą portretą: (...) „Pirmieji metai Vladimirui Putinui caraujant turėjo būti ypač geri. Viskas klostėsi kaip ir anksčiau: nuo džiaugsmingo gegužės mėnesio tarp Čėčėnijos griuvusių ir toliau tūkstančiai nukautųjų, šimtai žuvusiųjų per paslaptinius sprogimus vandenyje ir sausumoje¹³, dešimtys tūkstančių nešildomose Toliųjų Rytų ir Šiaurės rajuų butuose šalusių

žmonių (...) Tačiau išgeriama vis daugiau degtinės. Pirmaisiais Putino valdymo metais 40 tūkst. rusų mirė apsinuodiję alkoholiu, t.y. 15% daugiau negu paskutiniiais taurelės mėgėjo Boriso Jelcino valdymo metais“. Taigi mirtis nuo alkoholio yra bene paskutinioji vargo užspausto žmogaus galimybė pasitraukti iš skurdžios rusiškos tikrovės.

d) Rusų nacionalinis charakteris

Ši tema yra 2-jų straipsnių pagrindinė ir 9 straipsnių šalutinė tema, tad ji tampa vos ne stereotipine. „Rusų nacionalinis charakteris“ yra jau prieš tai cituoto straipsnio „Rusiškos vestuvės“ (*DER SPIEGEL* Nr. 20, psl. 209) pagrindinė tema, įvertinta labai prieštaringai (+/-), taip pat straipsnio „Bendra nuodėmė“ (Nr. 27, psl. 130) pagrindinė tema su vertinimu - . Bendras abiejų straipsnių su šia pagrindine tema vertinimas yra šiek tiek neigiamas ir lygus 6. Antrajame straipsnyje aptariama Aleksandro Solženycino knyga apie žydų Rusijoje istoriją. Paprastam rusui (ir ukrainiečiui) antisemitizmas atrodo natūralus charakterio bruožas, tad jis pasiduoda spontaniškiems ir brutaliems jėgos proveržiams, tarsi tai būtų įgimta (pagal žurnale *DER SPIEGEL* pateikiamą Solženycino pozicijos interpretaciją, toks žmogus turėtų būti matuojamas pagal specialiuosius, o ne europinius matus). Net ir pats Putinas, jo žodžiais tariant, išsiskiria iš „pagrindinio civilizacijos srauto“¹⁴. Straipsniuose, kuriuose ši tema yra antrinės svarbos, asmeniškai pavardėmis aprašyti žinomi žmonės (tam tikros socialinės grupės atstovai) vertinami visiškai neadekvačiai didžiajai gyventojų daliai – pirmiesiems tenka gerokai daugiau simpatijų. O apie daugumą galima pasakyti: rusas rusui sunkina gyvenimą. Šioje vietoje tikslinga būtų vertinimus skirti į dvi dalis: atskirų asmenų ir kolektyvų vertinimus. Ši tema kaip šalutinė rasta devyniuose straipsniuose: *DER SPIEGEL*

¹² Trumpiau tariant, prezidentas Putinas savo valdose tol gali elgtis kaip tinkamas, kol nedrumsčia mūsų ramybės. Mainais už indėlį taikos išsaugojimui (šiandienai tai aprūpinimo indėlis) mes pripažįstame visišką jo vidaus politikos suverenumą.

¹³ Turimas minty terorizmas, kuris to meto žurnale *DER SPIEGEL* dar nepabrėžiamas.

¹⁴ Tuo būtų galima pateisinti valstybės nukrypimą nuo „civilizacijos srauto“, tačiau juk didžioji valstybė pati negali pasiteisinti.

Nr. 3, psl. 129 „Gimnastika sniege“, vertinimas: 0/-. Šiame straipsnyje aprašomi į gulago metodus panašūs narkomanijos terapijos metodai. Pati terapijos įstaiga turi savivaldos teises¹⁵. Kolektyvas, pasirodo, yra bevalis, lygiateisis, sadistinių polinkių, o terapijos metodai – antiracionalūs (‘demono išvarymas’) ir barbariški. Šiame kontekste atskiras žmogus beveik nevertinamas (‘purvina kiaulė’). Visgi tokie žmonės gali išverti sunkius fizinius kankinimus, tapti pakankamai disciplinuotais bei daug ką pasiekti, jeigu mano, kad taip elgdamiesi, t.y. kovodami už gyvybę jie pakeis savo likimą. Antrajame straipsnyje (Nr. 8, psl. 164 „Liudmila stebisi“; vertinimas: individas: +, kolektyvas: -) aprašomas Putino šeimos, ypač jo žmonos asmeninis gyvenimas ir konfliktai, kylantys Putino šeimoje dėl jo kaip „valdžios galvos“ pareigų, o tai žmonai, jos nuomone, trukdo realizuoti save. Putino žmona charakterizuojama labai teigiama (pats Putinas laikomas patraukliu, protingu, tačiau uždaru). Ji yra smalsi, draugiška, emociinga (vadovaujasi emocijomis), taupi, išradinga, mėgstanti improvizuoti ir sąžininga. Rusės moterys kenčia nuo savo girtaujančių ir naudojančių prievartą vyrų, o Putino žmona – išimtis. Dauguma Rusijos gyventojų vaizduojami pavydūs, klatingi, linkę demonstruoti savo turtus. Pagal Liudmilą Putina, rusai galvoja viena, o sako kita. Tad prieš mūsų akis – pavydi visuomenė, netoleruojanti individualių pasiekimų; paprastai jie demonstruojami kaip atvira provokacija. Apskritai tai tarsi visuomenės iš Dostojevskio¹⁶ ar Gogolio knygų paveikslas. Tokioje visuomenėje individo emancipacija ir savęs realizavimas yra svarbūs asmeniniai tikslai, kurių siekiant kolektyvas betgi sukuria dirbtinų kliūčių; trumpiau tariant, ore sklando kolektyvinės, priverstinės lygybės dvasia. Straipsnyje „Atgal prie cenzūros“ (Nr. 15, psl. 162, vertinimas: 0/-) pranešama, kad pusė Rusijos gyven-

tojų mano, jog spaudai suteikiama pakankamai ar net per daug laisvės. Bet kuriuo atveju tai patvirtina pagrindinę antiliberalią kolektyvinegalitarinę tendenciją. Pagal žurnalą *DER SPIEGEL*, Rusijos visuomenė jaučiasi patenkinta būdama nelaisva. Straipsnyje „Pasitraukimas už grynuosius“ (Nr. 23, psl. 143, vertinimas: -) aprašomi bandymai naudoti prievartą prieš kaimynines tautas. Teigiama, kad būdamas kolektyve rusas tampa godus ir pradeda reikalauti to, į ką jis visiškai neturi teisių. Tokį elgesį geriausiai galima įvertinti anglišku terminu „bully“. Straipsnyje „Carinės užkariautojas“ (pačio *DER SPIEGEL* leidėjo Rudolf'o Augstein'o straipsnis, Nr. 25, psl. 136, vertinimas: 0/-) aprašomi didieji Rusijos valstybės veikėjų ir pačios valstybės kolektyviniai pasiekimai XVIII a., tačiau jos gyventojai vaizduojami kaip suirzusi, priespaudoje laikoma klatinga ir nedisciplinuota masė, paklusni valdžiai. Pasiekimai čia galimi ne individualios iniciatyvos, o prievartos būdu¹⁷. Straipsnis „Barbarosos atvejas“ (Nr. 26, psl. 148, vertinimas: 0) žurnale pasirodė 60-ųjų vermachto karo žygio į Rusiją metinių progą. Jame daugiausia aprašomi Rusijos karo faktai ir pabrėžiamas neįprastai sunkus karo pobūdis abiem kariaujančioms šalims. Akcentuojant karo žiaurumą, čia neliko ir rusų nacionalinio charakterio vertinimo: kaip agresorius vokiškoji pusė aiškiai įgauna negatyvesnę atspalvį. Tokia laikysena yra tipiška ir kitiems *DER SPIEGEL* informaciniams straipsniams apie II-ąjį pasaulinį karą ir jo pasėkmes. Taip pat reklamuojami ir aiškūs teisės pažeidimai iš sąjungininkų pusės. Straipsnyje „Mirusiųjų sielų sistema“ (Nr. 30, psl. 112, vertinimas: individas: +, kolektyvas: —) rašoma apie netobulą žalų buvusiems NS režimo priverstiniais darbininkams atlyginimo sistemą jų gimtojoje Rusijoje. Manoma, kad nuo 20,75 iki 40,75% Vokietijos mokamų sumų žalai ir nuostoliams padengti nepasiekia

¹⁵ Panašiai kaip Rusijos gyventojai siekia autoritarinės valstybės, taip ir čia kolektyvinis sadizmas kyla iš pačių pacientų.

¹⁶ Čia turimas galvoje sadistinių polinkių prekybininkas iš knygos „Broliai Karamazovai“, kuris savo pinigų pirmiausiai naudojo aplinkinių pažeminimui.

¹⁷ Jei tokia Rusijos socialinės istorijos kryptis, tai Rusijos valstybinės valdžios susilpinimas efektyviausiai yra užmaskuojama skatinant pliuralizmą ir asmenines teises.

tikslo, kadangi pagal 'Šampur' o principą iš šių pinigų „pralobsta“ įvairios įstaigos, o iš dalies ir valdžios organai. Įtarimą kelia šiame procese dalyvaujančių įstaigų vieningumas, o visiškas farsas yra užduočių atlikimo kontrolė už vakarietiškos teisės ribų. Teigiama, kad vokiškoji pusė faktiškai jau susitakė su simbolišku žalos atlyginimu, dėl kurio naudos nukentėjusiems verta suabejoti. Rusija vokiečiams faktiškai sudaro teisiškai nestructūruotas valstybės įspūdį. Paskirstymas ir kontrolė yra vien tik simboliniai veiksmai, o Vokietija mokėdama pinigų tik bando nuraminti kolektyvinio kaltės jausmo kamuojamą sąžinę. Taigi vakariečiai patenkina jausmingumo poreikį (Rusijoje tai suprantama kaip silpnybė), o Rusijai visuomet reikalingi gryni pinigai. Morališkai daug stipresni ir doresni nuo NS nukentėję žmonės, kurie jaučiasi bejėgiai prieš nusikalstamumą. Šiuo atveju įdomus yra įsitikinimas, kad Vakarai apgins nukentėjusiojo asmens teises (t.y. nuostolių kompensacija bus išmokama tiesiogiai, o ne per vietines institucijas). Tačiau Vakarai abejingai tenkinasi teisinėmis pretenzijomis ir simboliniais veiksmais. Straipsnis „Sapnas ir tragedija“ (Nr. 31, psl. 110, individualus vertinimas: ++, kolektyvinis vertinimas: -) jau buvo aptartas anksčiau. Vien tik teigiamai atsiliepiama apie Rusijos kosmonautus. Jie esą be galo atsidavę savo užduočiai, disciplinuoti, šaltakraujiški, orūs, didvyriški, bet kartu jaučia savyje ir slaptą agresiją, kadangi vulgari ir sumaterialėjusi postsovietinė visuomenė atsisako pripažinti užtarnautus jų nuopelnus. Didžioji Rusijos visuomenės dalis vaizduojama esanti gilioje vertybių krizėje, degraduojanti, neturinti idealų ir siekianti tik praturtėti. Abejojama gabumais technikos srityje, žmogaus būties prasmingumu, o ilgalaikio pasiukojamo rusų darbo rezultatais naudojasi atsainūs ir be kramtomosios gumos neišvaizduojami amerikiečių specialistai. Pagal *DER SPIEGEL*, Rusijos technikos mokslų elitui belieka tik demonstruoti savo abejingumą, prievarta veidmainiauti ir tyliai ilgtis tvarkos „a la Andropov“¹⁸. Straipsnyje apie suivėją Svetlaną K. ir jos darbo

pagal Pietų Korėjos (fabriko savininko) režimą sąlygas, išspausdintame *DER SPIEGEL* Nr. 31, psl. 176, su vertinimu 0/-, rusų nacionalinis charakteris taip pat nėra giriamas (komplimentų nėra ir Pietų Korėjos darbo režimui). Dažniausiai aprašoma tinginystė ir disciplinos stoka. Bendra vidutinė individualių vertinimų devyniuose tekstuose su šia šalutine tema vertė yra teigiama ir lygi 2,3, o kolektyvinių vertinimų – santūriai neigiama ir lygi 6,4.

e) Putino kaip politinio veikėjo efektyvumas

Ši tema, 10-je straipsnių būdama vien tik šalutine, taip pat atspindi stereotipą. Šiuo atveju svarbūs yra straipsniai: „Turgus Kremliuje“ (*DER SPIEGEL* Nr. 3, psl. 86, vertinimas: 0), „Jautis su kardu“ (Nr. 7, psl. 154, vertinimas: +), „Liudmila stebisi“ (Nr. 8, psl. 164, vertinimas: +), „Biurokatiškas balansas“ (Nr. 14, psl. 138, vertinimas: 0), „Šviežias kraujas Kremliu“ (Nr. 23, psl. 142, vertinimas: 0), „Mirusių sielų sistema“ (Nr. 30, psl. 112, vertinimas: +), „Sąlygos Kaliningradui“ (Nr. 31, psl. 98, vertinimas: +), „Pilotai turi pūsti“ (Nr. 33, psl. 154, vertinimas: ++), „Laimingas Putinas“ (Nr. 33, psl. 116, vertinimas: +), kurių bendras vertinimas yra ne itin teigiamas ir lygus 3,4. Galima tarti, kad informaciniuose straipsniuose apie Putiną jo pasiekimams užsienio politikoje skiriama daugiau dėmesio negu tolerancijai piliečių teisėms. Kaip valstybės vadovas Putinas vaizduojamas ryžtingai imasis vis didesnės iniciatyvos ypač aktualiais vidaus ir užsienio politikos ar krašto įvaizdžiu svarbiais klausimais, nors jo pastangų efektyvumą vis dar sunku įvertinti dėl aiškiai nelankstaus administracinio aparato veiklos. Taigi Putinas pagal savo būdą yra vadovas, siekiantis sustabarėjusią sistemą paversti veiksminga. Pirmiausia Putinas stengiasi visais įmanomais būdais atgaivinti centrinų institucijų galią, dažniausiai kryptingai formuodamas asmens politiką (pvz., daro poveikį valstybiniam teisių degtinės monopoliiui, inicijuoja specialiuosius nurodymus Kaliningrado sričiai, drausmina dūmą, įveda tvarką aviacijos

¹⁸ Visuomenė destabilizuojama išsilavinusiam jos elitui priešpriešinant dėl materialinio skurdo atsiradusios demokratinės visuomenės idėją.

įstaigoje, inicijuoja politinės pakraipos jaunimo organizaciją, pats dalyvauja tarptautinėse žalos atlyginimo priverstiniam darbininkams procedūrose ir pan.). Liūdnam linksmi ir chaotiški Jelcino valdžios metai – jau praėityje¹⁹. Slaptoji vidaus reikalų tarnyba FSB pasirodo esanti svarbus Putino valdžios ramstis, tačiau panašu ir į tai, kad kariškių politinės ambicijos tenkinamos jiems skiriant svarbius administracinius postus. Iš tikrųjų žurnalas *DER SPIEGEL* pakankamai dažnai pristato Putiną kariniame kontekste, su generalinio štabo karininkais, admiralais ar net eiliniaisiais kareiviais. Susikirtus šeimos ir valstybės interesams, kur kas svarbesnis yra lojalumas Rusijos valstybei. 2001-ųjų metais nuskambėjo tokia frazė apie Putiną: tai valstybės autoritetas, kurio politinis tikslas pateisina priemones. Parlamento sprendimams žurnalo publicistikoje teikiama antraeilė reikšmė, tad susidaro įspūdis, kad jis nepriima jokių svarbių sprendimų. Putinas pasirodo esąs ypač gerai informuotas ir apie mažiausius svarbius procesus (pvz., apie vieno NTV darbuotojo įkalinimo sąlygas) bei linkęs pasinaudoti asmenine įtaka. Užsienio politikoje Putinas profesionaliai ir šaltakraujiškai išnaudoja silpnąsias Rusijos puses: JAV diplomatinę karinę ekspansiją jis pasitinka sumaniu tarsi bendraeuropiniu puolimu, paveikia kaimynines valstybes, kad toje erdvėje būtų priimami Rusijos interesams bent neutralūs sprendimai (konceptija dėl laisvosios prekybos zonos Kaliningrade, prieštaringas požiūris į Ukrainos ir Baltarusijos vyriausybes, tačiau joms suteikiant kreditus, stiprinant karinius ir mokslinius ryšius), Rusijos strateginiams interesams sumaniai naudoja Europos šalių taikos siekimą,

tačiau įgyvendindamas Rusijos interesus Azijoje neišvengiamai turi kontaktuoti su atsilikusiomis šalimis. Vidaus politikoje Putinas, remiamas FSB, rodomas kaip variklis, kryptingai judinantis neveiklų valdžios aparatą. Šis žurnalo *DER SPIEGEL* pateikiamas bipoliarinis Rusijos valstybės reikalų tvarkymo įvaizdis likęs dar iš informacinių straipsnių apie Gorbaciov'ą laikų. Jis turėtų būti patikslintas, ar atitinka tikrovę, kitaip tariant, ar iš tikrųjų egzistuoja minėti prieštaravimai tarp prezidento ir vyriausybės, tarp prezidento ir tautos. Atsisakius šio stereotipo, natūraliai išnyktų ir kai kurie publicistikos netikslumai. Straipsnio autoriui atrodo, kad kai kurie prieštaravimai, ypač apie spaudos laisvę, yra perdėti, o į gyvybiškai svarbų pragmatizmo elementą žiūrima pro pirštus²⁰. Apskritai Putinas laikosi įprastų tarptautinių užsienio politikos tradicijų. Karinė pagalba kaimyninėse šalyse (Gruzijoje) teikiama prievarta, tačiau susilaukoma nuo atviros konfrontacijos su pasaulio šalių bendruomene. Nors Rusija ir yra labai svarbi karinių ginklų eksportuotoja, tačiau duomenų apie neatsakingas tarybinių ginklų siuntas nėra. 2001-aisiais metais Europai Rusija jau nekelia tiesioginės karo grėsmės, tačiau savo karines pajėgas „dozuotu neracionalumu“²¹ naudoja kituose regionuose, ir tai strateginius konkurentus verčia atsižvelgti į Rusijos interesus bei veiksmus ir laikyti šią šalį svarbia tarptautiniu mastu. Tačiau atrodo, kad Rusijos siekimas tapti valstybių lydere jau neišsipildys. Tokia politika atitinka Rusijos karines galimybes ir yra iš esmės gynybinė, tarsi kautynės traukiantis. Iš Rusijos interesų ir Putino 2001-ųjų metų politikos galima spręsti, kad Rusija vengia atviro

¹⁹ 2001-aisiais metais Putino vadovaujama Rusija Europoje pateikė vienintelį dėl karinio svorio dėmesio vertą iššūkį tarsi monocentristinei amerikiečių įtakojamai pasaulio tvarkai, su kuria Europa susitaikė *volens-volens*, protestuojant jos kultūrinių sluoksnių atstovams. Putino siūlymas atgaivinti Europą kaip politinį pasaulio centrą (daugmaž kooperuoti abi ekonomines erdves sujungiant Europos politinę kultūrą ir Rusijos karinę jėgą) dar prieš rugsėjo 11-ąją pelnė jam populiarumą tarp Europos intelektualų.

²⁰ Straipsnio autorius 2001-ųjų metų gruodžio mėn. turėjo progą dalyvauti vienoje diskusijoje Minske ir padarė tokias išvadas: dideli ir nemalonūs apribojimai buvo laikomi atpildu už stabilumą ir gyvenimo sąlygų prognozės galimybę.

²¹ Šiai kategorijai priklauso Prezren'o aerodromo užėmimas arba materialinė parama NVS valstybių teritorijose esančioms karinėms bazėms dėl tariamų sunkumų materialiai aprūpinant jas gimtajame krašte: „Bojatsa – značit uvažajat“.

Rusijos ir JAV interesų susikirtimo, kadangi ji ekonomiškai nepasiruošusi tokiam konfliktui ir neįstengtų vadovauti įtakingiausių valstybių susivienijimui. Didėjančios pajamos už žaliavų eksportą stiprina Rusijos geostrateginės padėties, bent jau tiek, kad kad išsilaikytų *status quo*. 2001-ųjų metų žurnale *DER SPIEGEL* Rusija dar neatrodė demokratiška, nuspėjama veikianti, pagal ekonominį potencialą ir gyventojus vertinama „paprasta“ Europos valstybė. Taigi Rusijos užsienio politika grindžiama morale, tariaimai leidžiančia amerikiečių ekspansiją stabdyti vadovaujantis tarptautiniais susitarimais²². Net ir antraeilės diplomatinės svarbos reikaluose (pvz. klimato apsaugos klausimu) Rusija stengiasi laikytis antiamerikietiško pozicijų, nors neatsisako savo gyvybiškai svarbių interesų. Vis dėlto antrajame plane lieka klausimas apie galutinį šios kooperacinės parengties rengimą: neatmetama galimybė taktiniais manevrais ginti Rusijos interesus Amerikos ekspansijos atveju. Publicistikoje akceptuojama tai, kad Putinas vėl imasi centralizuoti valstybės valdymą: tokiomis sąlygomis beprasmiška peikti pilietinių teisių apribojimus, tad stengiamasi pabrėžti naują Rusijos užsienio politikos dinamiką. Putino veiks-

mingumu susidomėta tik po to, kai jo, kaip pilietinių teisių priešininko, įvaizdis pakankamai susidėvėjo ir jis pats išėjo iš savo „liberalaus“ pirmtako šešėlio. Putinas stebina savo iniciatyva, tačiau kaip anksčiau, taip ir dabar jo raginimas įvesti reformas šalies viduje sutinkamas kritiškai, kadangi vis dar aukštai vertinamas administracijos inertiškumas ir jos pasipriešinimas²³. Taip pat peikiamas ir lankstus tarptautinės teisės supratimas, pvz., Rusijos skolų Vokietijai grąžinimo klausimu²⁴. Rusijos pasiūlymas grąžinti dalį valstybės skolų Rusijos įmonių akcijomis buvo skeptiškai sutiktas Vokietijos pramonininkų, kadangi pelningos Rusijos energijos ir telekomunikacijų įmonės nebuvo įtrauktos į šį susitarimą, be to, susiduriama su sunkumais bandant Rusijoje įgyvendinti Vokietijos teisinius reikalavimus. Toks vilkinimas laikytis tarptautinių įsipareigojimų pakenkė Rusijos užsienio politikos įvaizdžiui. Po rugsėjo 11-osios teroro išpuolių Rusija daug kartų užtikrino tarptautinį solidarumą ir kooperaciją, tačiau ir šiuo atveju vertėtų remtis Rusijos politikos rezultatais, o ne jos retorika, tuo labiau, kad tarptautinė kova su terorizmu užtušuoja 2001-ųjų metų vėlyvą pavasarį kilusius didelius nesutarimus.

²² 1972 m. susitarimu atsisakoma tobulinti priešraketinę sistemą. Nuo 2001.12.13, iš sutarties vienašališkai išstojus JAV, sutartis negalioja.

²³ Putino ir jo FSB kohortos kova su didžiai anonimine ir neveiklia „administracija“ (kartu kovojant ir su gyventojų teisėmis) stilizuojama kaip neišvengiama ir Rusijai lemtinga XXI amžiaus pirmosios pusės kova. Kuris dar iš šiuolaikinių valstybės vadovų yra istoriškai taip svarbus? Tai greičiausiai ne visiškai adekvataus požiūrio požymis.

²⁴ 2001-ųjų metų liepą bendros Rusijos skolos Vokietijai sudarė 70,4 milijardus DM (pagal žurnalo *DER SPIEGEL* Nr. 29 duomenis): senosios buvusios Tarybų Sąjungos skolos – 39,9 mlrd. DM, Rusijos Federacijos nauji įsiskolinimai – 17,4 mlrd. DM, skolos konvertuojamais rubliais už DDR eksportą – 13,1 mlrd. DM. 2001-aisiais metais Rusijos skolos Vokietijai sudarė 4,0 mlrd. DM.

Klaus Fuchs

Kaunas Vytautas Magnus University

PUTIN'S RUSSIA**IN DER SPIEGEL'S JOURNALISM****Summary**

The paper investigates the weekly journal *DER SPIEGEL's* – one of Germany's most influential media – image of Russia as a subject of foreign policy and as a society at the beginning of the Putin era. It thus further elaborates on the

author's short text in *Respectus Philologicus* 3 (8) / 2003. A comprehensive quantitative and qualitative analysis of *DER SPIEGEL's* Russia-related topics is presented, the purpose of which is to illustrate German public opinion's ideas and stereotypes on Russia as reflected by one of German society's most successful media.

KEY WORDS: Russia, politics and society, image in German media, cultural differences and borders.

Iš vokiečių kalbos vertė Aida Širvinskaitė

Gauta 2003-04-10

Spaudai įteikta 2003-09-17